

Л. А. Пилипюк,

Луцький національний технічний університет, м. Луцьк

ХУДОЖНИЙ ТЕКСТ І ХУДОЖНИЙ СВІТ ОНОРЕ БАЛЬЗАКА

Актуальність теми дослідження проблеми моделі світу художнього твору в теорії літератури є надзвичайно важливою і дає уявлення про світ з погляду людини. Автор передає враження від навколишнього світу через світосприйняття і світовідчуття героїв, вибудовуючи картину світу героя і свою власну. Для автора художній твір передують тексту і оформляється в об'єктивну реальність художнього тексту, текст є втіленням художнього світу і художнього твору.

Ключові слова: картина світу, модель світу, художня реальність, макросвіт, об'єктивна реальність, дійсність, автор.

ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ТЕКСТ И ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ МИР ОНОРЕ БАЛЬЗАКА

Актуальность исследования модели художественного мира произведения чрезвычайно важна в теории литературы и дает представление о мире с точки зрения человека. Автор передает впечатление от окружающего мира через мировосприятие и мироощущение героев, выстраивая картину мира героя и свою собственную. Для автора художественное произведение предшествует тексту и оформляется в объективную реальность художественного текста, текст является воплощением художественного мира и художественного произведения.

Ключевые слова: картина мира, модель мира, художественная реальность, макромир, объективная реальность, действительность, автор.

THE ARTISTIC TEXT AND ARTISTIC WORLD OF HONORE BALZAC

The problem model of the world of artistic work in the theory of literature is extremely important and gives a view of the world from the point of view of the person. The author conveys impressions of the world through the perception and the attitude of the characters, building a picture of the world of the hero and his own. The artistic work precedes the text and is made in the objective reality of artistic work for the author. The text is the epitome of the artistic world and artistic work. The artistic significance is not only the text but also the artistic world that is an artistic reality. The artistic world is organized and structured by the imagination and consciousness of the first author, then the readers' reality. The artistic world has such qualities as: integrity, volume, immateriality, ideality, mobility, illisiveness, virtuality. The author combines text, artwork and world. The author is a certain view of a particular concept, the expression of which is a whole work. The artistic world precedes to the emergence of a literary text for the author. The way in the artistic world is through the text for the reader. The reader recreates the artistic world in the process of reading, perception, empathy and understanding of the artistic text.

Key words: picture of the world, model of the world, artistic reality, macrocosm, objective reality, reality, author.

Постановка проблеми. Осмислення художньої моделі світу поетичного тексту як концептуального компонента вираження світобачення автора – одна з основних проблем, яка на сучасному етапі знаходиться в полі наукових пошуків літературознавців. Необхідно визначити смислове наповнення терміна «художній світ» у творчості письменника, особливості його епохи. Розглянути «художній світ» як самостійне явище, рівноправне з такими категоріями, як дійсність і художній текст. У висвітленні нашої проблеми особливий інтерес представляє специфіка художнього світу Оноре Бальзака.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. «Художній світ», «художній текст» активно вивчався в літературознавчій науці такими вченими, як Д. С. Наливайко, Д. В. Затонський, В. Р. Гриб, Г. Г. Гадамер, М. М. Полужин, М. М. Бахтін, Д. С. Ліхачов, Г. Д. Гачев, В. Є. Халізов, Л. В. Чернець, В. В. Федоров, М. Я. Поляков та ін., де поняття «художній світ» часто вживається із такими синонімічними поняттями, як: «авторський світ», «внутрішній світ літературного твору», «художня картина світу», «поетична реальність», «художня реальність», «світ літературного твору». В. Є. Халізов пише: «Світ твору становить невід'ємну грань його форми (звичайно ж, змістовної). Він знаходиться як би між власне змістом (сміслом) і словесною тканиною (текстом)» [10, с. 157]. Л. В. Чернець у статті «Світ твору» зазначає, що «світ – сторона художньої форми, що відмежовується від словесного ладу» [6, с. 192].

Формування цілей статті, постановка завдань. Розгляд художнього світу в якості предмета вивчення потребує осмислення не тільки сутності цього поняття, але і його залежності від такої важливої літературознавчої категорії, як художній текст. **Мета** нашого дослідження – проаналізувати художній світ, репрезентувати світоглядні орієнтири автора в їх художній інтерпретації, підтвердити унікальність художнього світу Бальзака.

Виклад основного матеріалу дослідження. Модель світу художнього твору є чітко структурованою системою, яка дає уявлення про світ з погляду людини і має на меті визначення місця і ролі людини у всесвіті. Суб'єкт формує для себе картину світу, виходячи з власного відчуття, сприйняття, уявлення, форм мислення та самосвідомості. Картина світу будується на відчуттях, уявленнях, сприйнятті й мисленні людини, диктує норми поведінки, систему цінностей, які впливають на формування й узагальнення понять. Модель світу не може існувати поза людиною, бо автор передає враження від навколишнього світу через світосприйняття і світовідчуття героїв, будуючи картину світу героя і свою власну. Ця картина вибудовується на протиставленні авторського ідеалу гармонійного, гуманного світу й реального, абсурдного, фальшивого, жорстокого, лицемірного, що вмотивовує дисгармонію особистості з навколишнім світом, її самотність, відчуженість, незахищеність.

Вихідним поняттям, яке об'єднує текст, твір і світ, є автор. Автор – це певний погляд на зображуване, певна його концепція, вираженням якої є твір. Якщо розглядати поняття художній світ як вихідне для авторського процесу і поняття художній текст як підсумкова, завершальна дія цього процесу, то поняття «художній твір» носить проміжний характер: воно передують художньому тексту і супроводжує його в процесі безпосереднього втілення у вигляді творчих пошуків, чорнових варіантів, реакцій. Для автора художній світ передують народженню художнього тексту. Для читача шлях у художній світ лежить через текст. В процесі читання, сприйняття, співпереживання, розуміння художнього тексту читач відтворює художній світ. Якщо автор створює художній світ, то читач є хранителем художнього світу і всього макросвіту художньої літератури.

Для автора художній твір оформляється в об'єктивну реальність художнього тексту, текст є втіленням художнього світу і художнього твору. Ці компоненти можна викласти у такій послідовності: АВТОР – ХУДОЖНИЙ СВІТ – ХУДОЖНИЙ ТВІР – ХУДОЖНИЙ ТЕКСТ. Але читач і теоретик літератури дивляться на ці явища з різних позицій, так як для них первинною позицією і гарантом існування світу, твору і навіть автора є текст. Тому наступна послідовність: ЧИТАЧ – ХУДОЖНИЙ ТЕКСТ – ХУДОЖНИЙ ТВІР – ХУДОЖНИЙ СВІТ – АВТОР.

Розуміння художнього тексту передбачає бачення художньої реальності. Тобто процес розуміння художнього тексту супроводжується породженням альтернативної реальності – художнього світу, створеного автором у слові. Художній світ проявляється в художньому тексті перш за все через авторську присутність і через образи-персонажі. Автор художнього світу творить свою людину не миттєво, він вивчає ті духовні основи, які роблять людину особистістю, а суспільству надають єдності. Для Бальзака найбільш всеохоплюючою метою було пізнання істини буття, сенсу ставлення людини до світу і до самої себе, стійкий інтерес до соціальних явищ, протиріч дійсності, розкриття складної психології людини, багатогранність її внутрішнього світу.

Поведінка героїв реалістичних творів Бальзака зумовлена об'єктивними соціально-історичними умовами. Вчинки героя впливають із особливостей характеру і психології, а характер і психологія зумовлені життєвими обставинами і соціальним середовищем. Зміна обставин життя позначається на долі героїв.

Світ «Людської комедії» ґрунтується на складній системі взаємозв'язків людей і подій, яку Бальзак досягнув, вивчаючи життя сучасної йому Франції. Ось чому до кінця зрозуміти поетичний світ письменника можна тільки сприйнявши бальзаківську епопею у всій багатомірній єдності, хоча кожен із фрагментів являє собою художньо завершене ціле.

Особливим статусом володіють образи-персонажі, які приймають участь у розвитку подій, рухають сюжет, виступають об'єктом особливої уваги автора і читача. Предмети, речі стають важливим явищем художньої реальності. Вони організують художній простір, конкретизують смислове і матеріальне буття образів-персонажів. В.Н.Топоров, А.П.Чудаков, Г.Д.Гачев звертають увагу на дві функції образів-речей у художньому світі: відтворити візуальну, чуттєву форму предмета, колір, розміри, місце в художньому просторі і осмислити відношення між предметами і персонажами, предметами і автором, предметом і світом смислів. Людський світ реального спілкування з речами переноситься і в художній світ літератури. Речовий світ є важливою складовою частиною художнього світу.

Для Бальзака притаманна універсальність: він однаковою мірою охоплює як людину – її внутрішній світ і характер, так і зовнішній світ – її життєве середовище. Бальзак спирався в ході створення образів на те, що бачив у реальному житті (імена практично усіх героїв його творів можна знайти у газетах того часу), але на основі матеріалу життя він виводив певні закони, за якими існувало суспільство. У створенні цього світу на основі усвідомлених принципів реалістичної типізації полягає універсальність Бальзака. Його романи становлять одне ціле в тому сенсі, що вони описують різні сторони одного і того ж суспільства, і що одні й ті ж особи найчастіше діють у різних романах. «І люди, і події відливаються в типові образи», – твердить Бальзак у своєму реалістичному маніфесті – славновісній передмові до «Людської комедії» [6, с. 345]. Письменник-реаліст пишався тим, що не списує портретів зі своїх сучасників, а створює «типи шляхом поєднання окремих рис незліченних однорідних характерів» [6, с. 344].

Типовий образ має конкретне оформлення (зовнішність, характер, доля), проте Бальзак створював їх по-різному. Він міг бути націленим тільки на типовість, як наприклад, у «Монографії про рантьє», а міг загострювати окремі риси характеру або створювати загострені ситуації, як наприклад, у повістях «Свгенія Гранде» і «Гобсек». Ця загостреність підкреслює типовість, викриває тенденцію, яка існує в реальності.

Типізація людського характеру не зводиться до дзеркального відображення безпосередньо життєвого матеріалу, тому що у сприйнятті від життя враження вступають у взаємодію, складають нові комбінації, асоціативні зв'язки, відповідно до авторського бачення світу. Відчуття постійного руху і єдності, синтетичності картини виникає за рахунок персонажів, що повертаються. Наприклад, Люс'єна Шардона ми вперше зустрінемо у «Втрачених ілюзіях», там він буде намагатися підкорити Париж, а у «Близьку і злиднів куртизанок» ми побачимо Люс'єна Шардона, який підкорив Париж і перетворив на покірливе знаряддя диявольського честолюбства абата Вотрена.

У романі «Батько Горію» ми вперше зустрічаємось із Растіньяком, добрим хлопцем, який приїхав до Парижу отримувати освіту. Він підкорив Париж, зрозумів його закони і викликав його на двобій, переміг, але знищив самого себе. Навісний провінціал перетворився на бездушного егоїста, тому що інакше в Парижі не вижити. Растіньяк пройшов через різні романи «Людської комедії» і набув значення символу кар'єризму і горезвісної «соціальної успішності». Максим де Трай, родина де Ресто постійно виникають на сторінках різних творів, тому у нас виникає враження про відсутність крапок наприкінці окремих романів.

Образи буржуа-хижаків Гобсека, татуса Горію, братів Куенте, Цезаря Бірото були позбавлені величності у Бальзака. Буржуа зображуються ним як істота жадібна і егоїстична, жорстока і боягузлива, бездарна і бездуховна. Бальзак в «Бідних родичах» показав «дегероїзацію героя», оскільки світ буржуазії – світ сірості і опосередкованості – не здатний народжувати сильні натури і пробуджувати сильні пристрасті.

Бальзак зливається із своїми героями, він майже фізично переживає разом з ними їх прикраси і радості, він нудиться і страждає, коли його герой попадає в скрутне становище, з якого він не може вказати йому виходу; він вдається у відчай, коли не може знайти серед своїх героїв підходящого нареченого для якої-небудь героїні; спрямовує всі зусилля на те, щоб сприяти моральному відродженню занепащої людини або утримати від морального падіння недосвідченого юнака; переживає, коли його зусилля зазнають невдачі. Йому здається, що він стоїть перед живими людьми і дійсними конфліктами, що розвиваються за визначеними законами, поза його владою.

Бальзак прагнув відбити різні аспекти життя суспільства, розглядав у прозових творах різноманітні життєві ситуації. Він пильно спостерігав за дійсністю, тому герої його творів є реальними, а проблеми, яких він торкався, актуальними. У його творах відображається ясність бачення світу і людей, багатство предметних деталей, художніх образів та конструкцій, які засвідчують високий рівень художнього насичення на рівні емоційно-чутливого наповнення твору.

Досліджуючи внутрішній світ сучасника, письменник роздумував над людською сутністю, над такими вічними категоріями як добро і зло, честь і безчестя, совість і справедливість. Бальзак усвідомлював, що цікавість читача може підтримати пробудження інтересу до людської індивідуальності героя. А цей інтерес постає лише за тієї умови, коли самому письменникові цікаво описувати свого героя, коли самого автора здатні вражати неповторні риси характерів, несподіванки і примхливості людської долі.

У художньому світі та художньому тексті є наявною душевно-духовна людська сутність. Розгляд «зовнішньої людини» починається із портретного опису. Він поєднує в собі статичний портрет – передачу об'єктивних, відносно стійких або незмінних ознак зовнішнього вигляду – і динамічний портрет, що включає в себе те, що називається «поведінковим репертуаром особистості».

Хоча портретний опис в художньому тексті включає всі сторони зовнішнього вигляду, проте особливим об'єктом уваги художника часто стає обличчя персонажа. У кожному образі-персонажі одночасно присутні три його іпостасі: образ – обличчя – маска. Обличчя – це звичайне, повсякденне, мінливе, тілесне «я» людини. Але для художника недостатньо

пройти поглядом по цій тілесності, він хоче зазирнути глибше. Образ – прояв у внутрішньому і часом у зовнішньому образі людини духовного начала, образу добра і образу зла. Образ існує у людини тільки завдяки обличчю.

В певній мірі мінливість обличчя дає можливість представити його як ряд численних функціональних масок. Поняття «маска» включає в себе не тільки вдаваний вираз або «чуже» обличчя, за яким можна приховати своє, але й характерні прояви життя людського обличчя. Маска – соціально-тілесна і є результатом психіки людини. Маска може бути ситуативною і довготривалою. Інколи, згідно життєвим обставинам, людина робить маску домінантою свого обличчя. Еволюція героя може будуватися як еволюція від образу і обличчя до маски або, навпаки, від обличчя і маски до обличчя-образу.

Створений образ-персонаж включається в просторово-часову, подієву і смислову організацію авторського художнього світу. Центром просторової моделі художнього світу творів Бальзака є Париж, в якому живуть персонажі. Основою просторової моделі світу є відкритий, незамкнений горизонтальний простір міста. При цьому можна говорити про «свій» та «чужий» простір для кожного персонажа. Якщо говорити про художній час, то час історичний і побутовий, час людського життя поєднуються. Темпоральна модель включає лінійний час життя людини, циклічний час.

Художній світ подієво завершений і герметичний і герметичний в межах художнього тексту, але його подієвій динаміці притаманний подієво-зворотний характер. Остання подія художньої реальності повертає нас до першої події: перед читачем вічні події, які завжди відбуваються ніби в перший раз. Подієва динаміка включає в себе в якості основної характеристики категорію події, а також дію, ситуацію, випадок, вчинок.

Художній текст як встановлена автором послідовність знаків попадає у сферу «необоротного часу», проте оборотність процесу читання і поєднання елементів художнього тексту дає можливість стверджувати присутність оборотного часу. Важливо визначити, що художній час – це одночасно і погляд на проблему часу (авторів, персонажів, читачів), і сам час, відтворений у художньому тексті. При цьому модель цього художнього часу існує як зупинена і відновлювана читачем неодноразово. Автор, живучи у часі (відкритий час), створює свою модель часу (закритий час) і цим робить внесок в осягнення людиною загадки часу. Вся сукупність часових характеристик і видів часу, які представлені у тексті, отримують узагальнене визначення художній час.

Просторово-часовий континіум художнього світу представляє собою в неперервному русі ідеальну, єдину і конкретну модель. У хронотопі відбувається «злиття просторових і часових прикмет», при цьому «час стає художньо-видимим», а «простір інтенсифікується». Для художнього світу характерні дрібність і завершеність окремих фрагментів при загальній цілісності.

Твори Бальзака – це цілий світ, своєрідна колекція людських дол, пристрастей життя. У Бальзака кожен знаходить своє. Одним імпонує повнота та злагодженість картини світу, яку він малює, інших хвилюють таємниці, вписані в цю об'єктивну картину. Треті захоплюються колоритними характерами, які створює уява письменника.

Художній світ Бальзака вирізняє надзвичайно висока енергетика, доволі часто похмура і навіть пекельна. Великою мірою такий ефект створюється завдяки використанню романістом особливого методу психологічного життя персонажів, який літературознавці охрестили «бальзаківською пристрастю». Її ознаками є маніакальний характер, могутня сила, яка знищує врешті-решт і її носія.

Цей погляд на епоху визначав бальзаківське світовідчуття, чинив вплив на характер бальзаківського реалізму. Взаємозалежність між буттям суто приватним і суто офіційним спонукала будувати причинно-наслідкові ряди, встановлювати зв'язки, послідовно шукати зчеплення, що об'єднують осіб і події. Це диктувало сприйняття дійсності – і перш за все соціуму – у вигляді нерозривної єдності; а свідомість динамічності історичного існування повідомляла цій єдності складність, нестійкість, робила його в кожен даний момент самому собі нерівним, і особистість бачилася атомом невпинного руху, ним підхопленим, ним формованим.

Література:

1. Гриб В. Світогляд Бальзака. Художній метод Бальзака / В. Гриб. – М., 1996. – С. 202.
2. Епштейн М. Про стильові засади реалізму / М. Епштейн // Питання літератури. – 1997. – № 8. – С. 28–29, 38.
3. Іваненко Н. В. Національна мовна картина світу засобами вираження моральних цінностей (на матеріалі англійської та української мов) / Н. В. Іваненко // Мовні і концептуальні картини світу. Збірник наукових праць. – 2009. – Вип. 26. – Ч. 1.
4. Іонкінс Г. Е. Оноре Бальзак. Біографія письменника / Г. Е. Іонкінс. – М., 2002. – С. 39–47.
5. Положин М. М. Концептуальна система як базове поняття когнітивної семантики й теорії мовної особистості / М. М. Положин // Проблеми романо-германської філології. Збірник наукових праць. – Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2005. – С. 5–19.
6. Бальзак в воспоминаниях современников [Текст] : литературная критика / [сост. и вступ. статья И. Лилевой]. – М. : Художественная литература, 1986. – 559 с.
7. Введение в литературоведение. Литературное произведение : Основные понятия и термины: Учебное пособие / Л. В. Чернец, В. Е. Хализев, С. Н. Бройтман и др. / Под ред. Л. В. Чернец. – М. : Высшая школа, 2000. – С. 192.
8. Гадамер Г. Г. Философия и литература / Ганс-Георг Гадамер // Актуальность прекрасного ; пер. с нем. А. Я. Ярина. – М. : Искусство, 1991. – С. 21.
9. Топоров В. Н. Вещь в антропоцентрической перспективе (апология Плюшкина) // Топоров В. Н. Миф. Ритуал. Символ. Образ : Исследования в области мифопоэтического. – М., 1995. – С. 16.
10. Хализев В. Е. Теория литературы [Текст] : Учебник для студ. вузов / В. Е. Хализев. – М. : Высшая школа, 1999. – С. 157–159.

УДК 811.111'42: 821.111–312.4

Т. С. Піндосова,

Херсонська державна морська академія, м. Херсон

ФУНКЦІЇ ІСТОРИЧНИХ АЛЮЗІЙ У ДЕТЕКТИВНИХ РОМАНАХ Д. БРАУНА

Стаття присвячена дослідженню алюзії як способу реалізації категорії інтертекстуальності. Проаналізовано роботи вітчизняних учених з проблеми класифікації цього стилістичного прийому та його функцій у художньому тексті. Виявлено історичні алюзії та проаналізовано їх функції в романах Д. Брауна. На основі проведеного дослідження зроблено висновок, що історичні алюзії в тексті сучасного англомовного детективу виконують оказіональну функцію, оцінно-характеризуючу, номінативну, естетичну, функцію образної характеристики, функцію створення іронії та отримання додаткової інформації.

Ключові слова: функція, історична алюзія, прийом, посилання, історичний факт, історичне місце.